

УДК 93/99

ISSN 0583-4961

ИНСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА

ГЛАСНИК

ГЛАСНИК год. 57 бр. 1-2 стр. 1-178 Скопје 2013

ГЛАСНИК год. 57 бр. 1-2 стр. 1-178 Скопје 2013
ИНСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА – СКОПЈЕ

Главен и одговорен уредник: проф. д-р Драги Ѓорѓиев, директор на ИНИ
Главен редактор на изданието: проф. д-р Вера Гошева
Редакција: проф. д-р Марјан Димитријевски, проф. д-р Марија Пандевска,
проф. д-р Билјана Ристовска-Јосифовска, проф. д-р Ирена Стефоска,
проф. д-р Ахмет Шериф, проф. д-р Лариса Вакнина (Украина),
проф. д-р Хуснија Камберовиќ (Босна и Херцеговина), проф. д-р Марија
Проскурнина (Русија), проф. д-р Ирена Ставови-Кавка (Полска),
проф. д-р Филип Шашко (САД)
Секретар: доц. д-р Катерина Младеновска-Ристовска
Лектор, технички уредник и коректор: Весна Стојчевска
Ракописите се примаат во два примерока на адреса:
Институт за национална историја (За редакцијата на „Гласник“)
ул. Григор Прличев бр. 3, п.ф. 591, 1000 Скопје, Република Македонија
Излегува двапати годишно
Излегувањето го овозможи Министерството за култура на Република Македонија
Компјутерска подготовка: Институт за национална историја
Печат: Винсент Графика – Скопје
Тираж: 200 примероци

BULLETIN 57-th year No. 1-2 pp. 1-178 Skopje 2013
INSTITUTE OF NATIONAL HISTORY – SKOPJE

Editor-in-Chief: Prof. Dragi Gjorgiev Ph.D., Director of the INI
Editor-in-Chief for this Edition: Prof. Vera Gosheva Ph.D.
Editorial Board: Prof. Marjan Dimitrijevi Ph.D., Prof. Marija Pandevska Ph.D.,
Prof. Biljana Ristovska-Josifovska Ph.D., Prof. Irena Stefanoska Ph.D.,
Prof. Ahmet Sherif Ph.D., Prof. Larisa Vaknina (Ukraine), Ph.D.,
Prof. Husnija Kamberovich Ph.D. (Bosnia and Herzegovina),
Prof. Marija Proskurnina Ph.D. (Russia), Prof. Irena Stawowy-Kawka Ph.D. (Poland)
Prof. Filip Shashko Ph.D. (USA)
Secretary: Katerina Mladenovska-Ristovska Ph.D.
Proofreading and technical editing: Vesna Stojchevska
Manuscripts in two copies to be sent to: Institute of National History
(Editorial Board of „Glasnik“), Str. Grigor Prlichev 3, P.O.Box 591, 1000 Skopje,
Republic of Macedonia
Printed twice a year
Publishing supported by the Ministry of Culture of the Republic of Macedonia
Typesetting and layout: Institute of National History
Printing: Vinsent Grafika – Skopje
Printed copies: 200

<i>Тодор Чепреганов</i> : Евреите од Солун во британската дипломатска кореспонденција непосредно по завршувањето на Првата светска војна	95
<i>Todor Chepreganov</i> The Jews from Thessaloniki in the British Diplomatic Correspondance in the Aftermath of World War One	95
<i>Лидија Ѓурковска</i> : Состојбите во занаетчиството во Скопје меѓу двете светски војни	109
<i>Lidija Gjurova</i> : The conditions of handicraft between the two world wars in Skopje	109
<i>Катерина Мирчевска</i> : Македонката во националноослободителното движење во егејскиот дел на Македонија (1941 – 1949)	121
<i>Katerina Mirchevska</i> : Macedonian Women in the Movement for National Liberation in the Aegean part of Macedonia (1941 – 1949)	121
<i>Сашо Додевски</i> : Учеството на Македонија во мировната мисија на Организацијата на обединетите нации во Египет (1956 – 1967)	133
<i>Sasho Dodevski</i> : The Participation of Macedonia in the UN Peacekeeping Mission in Egypt 1956 – 1967.....	133
<i>Атанас Атанасоски</i> : Орнаменти композирани од гранчиња и од лозанки ...	155
<i>Atanas Atanasoski</i> : Ornaments composed by branches and tendrils	155

РЕЦЕНЗИИ-ПРИКАЗИ – REVIEWS-BOOK REVIEWS

<i>Акира Ирије</i> , Глобална и транснационална историја: минато, сегашност и иднина. Басингстоук: Палгрејв Мекмилан, 2013, 90. (<i>Дарко Стојанов</i>)	167
<i>Akira Iriye</i> , Global and Transnational History: the Past, the Present and the Future. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013, 90. (<i>Darko Stojanov</i>) ...	167
<i>Чавдар Маринов</i> , Македонското прашање од 1944 до денес: комунизмот и национализмот на Балканот. Париз: Л'Арматан, 2010, 375. (<i>Петар Тодоров</i>)	170
<i>Tchavdar Marinov</i> , La question macédonienne de 1944 à nos jours. Communisme et nationalisme dans les Balkans. Paris: L'Harmattan, 2010, 375. (<i>Petar Todorov</i>)	170

СООПШТЕНИЈА – ANNOUNCEMENTS

Соопштение за прием на почесни и дописни членови на Турската академија на науките по историја (<i>Türk Tarih Kurumu</i>) (<i>Ахмет Шериф</i>)	175
---	-----

*Евреите од Солун во британската дипломатска кореспонденција
непосредно по завршувањето на Првата светска војна*

По Балканските војни и поделбата на Македонија со мирот во Букурешт од 1913 година поголемиот дел од територијата на Македонија со Солун, се нашле во рамките на грчката држава. Населението во основа ја задржала претходната процентуалност, така што најголемиот дел од населението го претставувала Еврејската популација.

Во текот на Првата светска војна Грција настојувала да остане неутрална. Во однос на прашањето околу влегувањето на Грција во војната, премиерот Елефтериос Венизелос и грчкиот крал Константин имале различно видување. Кралот Константин сметал дека Грција требало да остане надвор од војната и да ја задржи неутралноста, што одело во прилог на Централните сили т.е. Германија и Отоманската империја. Од друга страна, Венизелос верувал дека Грција требало да влезе во војната на страната на Антантата т.е. на страната на Велика Британија и Франција. Во таква ситуација, со дозвола на владата, силите на Антантата се истовариле во Солун во 1915 година, за да им помогнат на сојузниците Срби. Од своја страна Венизелос го поздравил таквиот план. На Божиќ 1915 година преостанатите трупи од Дарданелите биле евакуирани во Солун. Нивниот број изнесувал околу сто и педесет илјади луѓе.¹

Како резултат на таквата активност на Владата, кралот се заканил дека ќе и нареди на грчката армија да дозволи Бугарија да влезе на територијата на грчката држава. Наговестувањето на таква можна одлука предизвикало уставна криза и несогласување со Венизелос по прашањето за грчкиот територијален интегритет и националната гордост.²

Со својата местоположба меѓу Европа и Азија и Медитеранот и Балканот во тоа време бил еден од најголемите, најмодерни и најкосмополитиски градови на Балканот со трговско пристаниште и бил собирен центар за населението, воените сили на шест држави (Грција, Србија, Британија, Франција, Италија, Русија), но исто така и бегалски центар за бегалците од областите окупирани од Бугарија.

¹ Марк Мазовер, *Солун, град на духови. Христијани, Муслимани и Евреи 1430-1950*, Аз-Буки, Скопје 2008, 260-261.

² *Op. cit.*, 261.

Во 1913 година бил одделен од Отоманската империја и вклучен со дел од територијата на Македонија и Епир во грчката држава. Во првите години бројот на населението се задржал како и претходно: мнозинството на населението се состоело од Евреи сефарди, потоа Грци, Турци, Бугари, Македонци, Власи и други балкански и европски народи. Меѓутоа, како резултат на бегалците кои се собирале во градот бројот на населението се зголемило на 271,157 лица (48,096 фамилии) од 157,889 според пописот од 1913 година.

Пожарот во Солун од 1917 година се случил во многу тежок период, како за самиот град Солун така и за целата грчка држава. Вкупно 9,500 куќи биле запалени, 70,000 луѓе останале без домови, меѓу кои најбројни биле Евреите. Еврејската заедница била најмногу зафатена бидејќи пожарот ги зафатил нејзините историски квартави. Триесет и седум синагоги биле уништени, како и нејзините библиотеки, училишта, згради и канцеларии.³

Пожарот од 1917 година претставувал голем удар за Евреите кои живееле во него. Последиците од него биле особено катастрофални за еврејското население поради самиот факт што концентрацијата на Евреите во Солун била во долниот дел од градот кој бил и најмногу зафтен со пожарот. При пожарот било зафатено и уништено и седиштето на големиот рабинат, а скоро половина од Евреите кои живееле во градот ги изгубиле своите домови и дуќани. Притиснати од огромната материјална штета, набрзо, дел од нив емигрирале во западните земји, главно во Франција и САД додека некои подоцна заминале за Палестина. Како последица на пожарот, Солун го загубил својот космополитски карактер.

Кратко време по пожарот владата во Атина донела одлука да се отуѓи целиот центар на градот кој бил зафатен од пожарот и потполно да се реизгради областа. Францускиот Генерал Сарел ја понудил својата помош и на грчките власти им ги препорачал архитектите и инженерите од својот персонал. За таа цел бил формиран комитет од грчки, француски и британски експерти.⁴ Едно од основните прашања било прашањето што да се направи со поранешните жители на зоните кои биле зафатени од пожарот. Владата сакајќи да го реализира во целост планот за обнова на градот цврсто се држела за неговото реализирање. Поголемиот дел од бегалците привремено биле сместени во засолништа и армиски бараки околу надворешните делови на градот. Меѓутоа, како одминуvalo времето им станувало сè појасно дека не ќе можат да се

³ Марк Мазовер, *Op. cit.*, 271.

⁴ *Ibid.*, 272.

вратат во своите поранешни домови. Со одлуката на Владата за обнова, најмногу биле погодени Евреите. Од самиот почеток ниту еден од водачите на еврејската заедница не се сомневал дека целите на планот за обнова биле отстранување на Евреите од центарот на градот. Од тие причини еврејската заедница од Солун веднаш започнала со испраќање на протести до меѓународни еврејски организации за да ја добијат нивната поддршка. И покрај убедувањата на Владата дека основната цел била модернизација, а не етничко инжинерство, сепак неможел да се напушти впечатокот, како што известувала Хети Голдман за Американско еврејскиот комитет за здружена дистрибуција, цитирајќи ја изјавата на британскиот архитект-пејсажист Томас Маусон „дека фундаменталната намера на планот беше да се спречат Евреите од имањето комплетна контрола врз градот“, но и дека „немало желба тие потполно да бидат истерани. Напротив, Грците сакале да го задржат еврејскиот елемент на популацијата ...тие што можеле да си дозволат да си ги откупат назад големите земјишни парцели, без никакво двоумење ќе можеле да го сторат тоа. Човекот со малку имот ќе биде тој што ќе страда“.⁵ Како што заклучува Мазовер „Евреите не биле случајна мета бидејќи тие биле, во нивната традиционална шема на населување, интегрален дел од структурата на отоманскиот град: во Солун не можела да биде воведена западната култура без Евреите да бидат раселени“.⁶

Крајот на Првата светска војна и одржувањето на конференцијата во Париз (18 јануари 1919-21 јануари 1920) била можност еврејските организации во Солун да се обратат со меморандуми до дипломатските претставници на повеќе странски држави посочувајќи ги проблемите со кои се соочуваат во новонастаните прилики по Првата светска војна и барајќи нивните интереси да бидат гарантирани со одредени членови од конференцијата во Париз. Несомнено, покрај останатите мерки кои биле преземени било и анимирањето на дипломатијата на Велика Британија во однос на проблемите со кои се соочувала еврејската заедница во Солун и пошироко во Грција и новоосвоените територии и за кои барале решенија, заштита и начин како да го задржат привилегираниот статус кој го имале во рамките на Отоманската империја.

Како резултат на таквите активности на 3 април 1919 година грчкиот дипломатски претставник во Лондон се обратил со информација до Министерството за надворешни работи на Велика Британија во која го запознава со состојбите во Грција, а посебно состојбите во Солун и положбата на Евреите. Причина за реакцијата на

⁵ Цитирано според: Марк Мазовер, *Op. cit.*, 275.

⁶ *Ibidem.*

грчкиот дипломат била информацијата доставена до Министерството за надворешни работи дека „делегатите на Ционистичката федерација на Солун поднеле жалба во врска со третманот на еврејскиот елемент во Грција и го поставуваат прашањето за формирање на специјален 'статус' на Евреите во таа држава, но исто така и во сите балкански држави“.⁷

Според анализите на британските експерти за причините за реакцијата на Ционистичката федерација биле големиот број жалби кои биле упатени од страна на „еврејските жртви од пожарот во Солун од 1917 година“ поради „необјективноста и изговорите кои на нивна штета“ биле правени од страна на грчките власти. Од тие причини британските експерти сметале дека би било пожелно од страна на грчката Влада да се побара извештај за да се види кои мерки биле преземени во однос на „еврејските жртви на пожарот во Солун“.⁸

На експертите, им било сосема јасно дека, по пожарот, еврејското население „за разлика од христијанското население, може да очекува помош од странство“, за амортизирање на страдањата, но исто така, според нив, не можел да се избегне впечатокот дека грчката Влада според сите преземени мерки за укажување на помош на настраданото население покажувала „апсолутна непристрасност кон различните категории на населението“. Таквиот однос на грчката Влада се признавал од сите „сојузнички власти во Солун“, но исто така и од „еврејскиот голем рабин кој постојано изразува благодарност на грчката Влада за загриженоста која таа ја покажувала кон неговите со-верници“.⁹

Според информациите со кои располагало британското министерство за надворешни работи грчката Влада од своја страна одделило сума од 1,500.000 драхми со цел да им се помогне на сите оние кои биле погодени од пожарот, а исто така, доделила и 4,800.000 драхми за градење на нови куќи. Грчката Влада предвидената сума ја дистрибуирала „пропорционално помеѓу сите настрадани од пожарот: 55,000 Евреи, 10,000 Муслимани и 12,000 Христијани“. Со преземените активности за кратко време грчката Влада успеала да смести 928 фамилии: 568 еврејски и 360 христијански. Од своја страна и самата општинска власт изградила домови за 340 фамилии. Според

⁷ PRO FO 608/44 R 6335.

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibid.*

информации на сметка на грчката Влада во процес на градење биле домови за сместување на 1,086 грчки фамилии.¹⁰

Она што посебно го привлечно вниманието на експертите на британското министерство за надворешни работи било барањето, на Евреите во Грција да им се даде специјален „статус“. Меѓутоа, во својата анализа тие потенцирале дека врз основа на грчкиот устав сите религии во Грција биле рамноправни и биле на иста основа во однос на политичките и граѓанските права и дека „Евреите во Грција ги имаат истите права како христијаните кои имаат недвижности, можат да гласаат и да бидат бирани како делегати и општо земено вистински ги имаат истите политички и граѓански права и обврски како христијаните или другите религии“.¹¹

Со цел да не се добие погрешен впечаток од добиените информации во однос на тврдењата дека грчката Влада можела да делува дури и подобро отколку што тоа го направила, грчкиот амбасадор во Лондон во информацијата до британското министерство за надворешни работи потенцирал дека неговата Влада направила се што можела за да им ја олесни положбата на настраданите од пожарот и при тоа била потврдена толеранцијата и непристрасноста која од своја страна грчката Влада ја покажувала спрема Евреите во рамките на грчката држава. Дека навистина грчката Влада имала непристрасен став признавале и „еврејските верски власти и познати лица од еврејските општини во Солун и на други места“.¹² Еден од експертите на британското министерство за надворешни работи потенцирал дека грчката држава со „законска одредба објавена во 'Службен весник' од 8 февруари 1910 година“ била обврзана во секој град во кој има „50 или повеќе еврејски фамилии“ да им се додели парична помош од „1.200 драхми годишно за религиозни цели на еврејската општина“.¹³

Според анализите на експертите на британското министерство преземените активности „меѓу еврејските екстремисти (ционисти или не-ционисти)“ биле пред се да „обезбедат од мировната конференција¹⁴ признавање на некој специјален 'национален' привилегиран статус за еврејското малцинство во сите земји на источна Европа“, а кои

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Се однесува на Париската мировна конференција од 1919 година.

единствено се залагале за „еднакви граѓански, образовни и верски права со други националности“.¹⁵

Копија од информацијата на грчкиот дипломатски претставник на 29 април 1919 Министерството за надворешни работи на Велика Британија испратило до генералниот конзул на Велика Британија во Солун за да добие информација од прва рака за „третманот на Евреите во Грција“.¹⁶

По анализата на содржината на доставената информација, генералниот конзул на Велика Британија во Солун прашањето за давање на специјален статус за Евреите во Грција го сметал за едно од поважните прашања, без разлика на местото на живеење на поголемите еврејски заедници во Грција, со исклучок на Солун, кој бил особено потенциран како еден од главните центри во кој живеело скоро една половина од месното цивилно население во градот. И покрај фактот што соодносот на другите еврејски општини, т.е. нивната бројност била помала во споредба со околното грчко население и покрај тоа што тие биле свесни дека нивните барања тешко можеле да бидат слушнати и реализирани, сепак истите се чувствувале доволно моќни имајќи ја предвид бројноста на Евреите во градот Солун. Генералниот конзул, во својот допис, известил дека на 1 март 1919 година во Солун бил одржан „конгрес во присуство на делегати од сите еврејски општини“ при што била усвоена и резолуција со која се барало „одделно од ционистичките барања, локална автономија не само во Грција туку каде и да постојат поважни еврејски општини“.¹⁷

За поцелосна информираност, генералниот конзул го запознал своето Министерство и со бројната состојба на населението кое живеело во Солун. Според неговите податоци „пред почетокот на Балканските војни...населението на Солун броело околу 160.000 души, од кои приближно 80.000 биле Евреи, 30.000 Грци, 20.000 Турци, 14.000 „Донме“ (Евреи кои го примиле исламот во 17 век) и 16.000 Бугари,¹⁸ Ерменци, Албанци и Куцо-Власи, Роми и странци“. Тој нагласува дека еврејската општина била во одлична состојба и дека „големиот рабин уживал превилигиран официјален статус потврден со империјалниот ферман“. Исто така тој потенцирал дека Евреите не само што биле први по бројност туку тие го имале и приматот и во

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ PRO FO 608/44 R 10408

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ Во своите извештаи британските дипломатски претставници за населението кое живеело во Солун ги употребуваат етнонимите: Бугари, Словени, Македонци или според религиската определба христијани и муслимани.

трговијата, индустријата и образованието. Во Солун тие имале „35 синагоги, 8 училишта со 12,000 ученици“ и дека Евреите општо земено играле „многу важна улога во јавниот живот на градот“. Тој посебно нагласува дека фактот што Солун се развил како големо пристаниште на централна и западна европска Турција било пред се резултат на многубројните активности на Евреите.

Сето тоа, според него, било можно благодарение на „големата толеранција дадена од турската влада на сите различни 'милети' (религиозни 'националности') во рамките на Империјата“. Тој ќе потенцира дека во времето на Отоманската Империја Евреите, исто како и „отоманските Грци, практично се управуваа себе си во согласност со нивните обичаи и традиција“, како резултат на што Евреите останале „интегрирани заедно со јидиш-шпанскиот јазик кои тие го донесоа со нив од Шпанија во 15 и 16 век и не се очекува било каков вид на нивна асимилација“. ¹⁹ Меѓутоа, се до 1912 година, бил многу мал бројот на Евреите кои се труделе да го научат грчкиот јазик. Но по поделбата на Македонија, грчката влада била свесна дека јазикот е клучот за претворање на Евреите, и не само на нив, во лојални граѓани на „нивната нова земја“. Затоа, по воведувањето на грчките закони, а особено од 1915 година сите еврејски и муслимански училишта биле обврзани на трошок на државата да го учат грчкиот јазик. До Втората светска војна голем број на еврејски деца течно го говореле грчкиот јазик. ²⁰

Тој исто така ќе забележи дека по падот на Отоманската Империја и поделбата на Македонија, толеранцијата која била привилегија на „милетите“ во новите услови полека но сигурно почнала да се напушта. Тоа особено дошло до израз со “бавното но стриктно воведување на грчките закони“ кое според генералниот конзул било добро за “Грците и старите Грци каде населението практично е хомогено“, но многу непогоден за „Евреите и Македонија каде Евреите, Турците, Бугарите и Власите кои се со симпатии кон Романија“ биле во поголем број од Грците. Според него таа промена многу лошо се одразила на Евреите.

Од друга страна генералниот конзул бил сосема свесен дека со настанатите промени со поделбата на Македонија, Солун веќе бил „лишен од својата внатрешност“ и поради тоа многу брзо почнал да го губи своето влијание како трговско пристаниште што според него била една од причините „многу од Евреите се спремаат да емигрираат“ и покрај фактот што до краткотрајно одложување дошло со почетокот на

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

Првата светска војна, а особено со истоварувањето на сојузничките сили во Солун кога Евреите сметале дека работите ќе се променат.²¹

Но, како што заклучува генералниот конзул, материјалните причини не биле тие кои биле одлучувачки за Евреите, во нивната одлука да го напуштат Солун. Според него, исто така, кон тоа требало да се додаде и „укинувањето на сите официјални привилегии на еврејските општини и на нивното право да управуваат со нивните внатрешни работи“, а особено тие биле погодени со губењето на „état civil“ на поединецот. Кон ова не би требало да се иземе и односот на новите грчки власти кои го наметнувале грчкиот јазик на Евреите, кој за нив бил непознат, а на него требало да бидат напишани сите дотогашни „книги и регистри“. Како резултат на таквиот однос на новите грчки власти, како што заклучува генералниот конзул, Евреите и голем дел од другото население чезнееле „за враќање на Турците или, уште подобро, формирање на автономна Македонија под заштита на ’Европа’ или на некоја европска сили“.²²

Несомнено дека настанатите промени со поделбата на Македонија довеле до демографски промени при што бројот на Грците се зголемил како „резултат на миграцијата од стара Грција“, бројот на Турците се намалил „како резултат на емиграцијата од она што остана од Турција“, а, според генералниот конзул, „еврејското население остана непроменето и сè уште е околу половина од тоталното цивилно население во градот“. Според него, она од што најмногу се плашеле Евреите, „по уништувањето на трговијата“, бил процесот на хеленизација, кој веќе се чувствувал кај голем дел од малите еврејски општини во „стара Грција, како оние во Воло(с) и Лариса“ каде процесот на асимилација бил започнат. Дури Евреите биле спремни да го заменат „јудео-шпанскиот“ со „јудео-грчкиот“, но и покрај таквиот попустлив став од страна на еврејските општини, тој сметал дека Евреите сè уште биле конзервативни за да можеле да видат било каква релаксација во однос на „верските и националните обичаи“ и затоа во нивните редови постоело чувство на „страх и загриженост“.

На крајот од својот допис до Министерството за надворешни работи за состојбата на Евреите во Солун, генералниот конзул, кој немал податоци за состојбата на Евреите во „самата Грција бидејќи никогаш не сум живеел таму“, а „по шест години живеење во Македонија“, сметал дека доволно добро ги познавал состојбите во еврејската општина и сметал дека „следните барања на солунските Евреи се оправдани имајќи ги предвид многу специфичните услови на самото место:

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

- (1) Официјално признавање на големиот рабин и на Еврејскиот општински совет;
- (2) Официјално признавање на Еврејската општина како 'граѓанско лице';
- (3) Обновување на 'Бета Дин' (верски трибунал) кој постоел во турско време, кој ги регулирал прашањата на наследство, бракови, разводи и т.н.;
- (4) Право на еврејските власти да ги остават даноците на општината за одржување на нивните школи и институции;
- (5) Пропорционална застапеност во советот на градот, судовите, полицијата и жандармеријата“.²³

Според неговите опсервации давањето на набележаните отстапки на Евреите немало да бидат ни први ни последни дадени на „расите“ во Македонија кои уживале слични привилегии дури и по воведувањето на новата грчка управа во новоосвоените територии од Македонија. Дотогаш такви привилегии добиле „муслиманите со договорот од Атина“ на кои им бил даден „специјален статус што се однесува до образованието и судско-верските работи“, а додека на „Куцо-Власите, кои се православни и поради тоа обично се сметаат за Грци, им се дадени одредени специјални права со Букурешкиот договор“.²⁴

Но од друга страна, генералиот конзул во своите анализи навестува дека доколку би им се реализирале барањата на Евреите тоа би можело да доведе до состојба да бидат „признаени како држава во држава“, иако одговорот на истите, во однос на тоа, бил дека тие како лојални граѓани ќе ги почитуваат законите на грчката држава, ќе го служат задолжителниот воен рок и ќе го предават грчкиот јазик во еврејските училишта со што ќе се докажат како „добри граѓани на државата кон која тие би биле повеќе приврзани од било кога и кон градот каде тие се населени со векови“.²⁵

Исто така во својот извештај британскиот генерален конзул нагласува дека додека престојувал во Солун никогаш неслушал „било во печатот или во разговор со локалните Евреи дека било какво незадоволство или било каква неправда имало кон нив“ од страна на грчките власти и покрај фактот што „грчките власти повеќе се загрижени за грчките страдалници во однос на нивните потреби од куќи“ отколку за Евреите, но таквата состојба „министерот на Хелените“ ја оправдувал со фактот дека

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

Евреите „може да очекуваат и всушност добиваат великодушна помош од нивните богати со-верници од другите држави, додека потребите на локалните Грци не предизвикува таков меѓународен интерес“. Во тој контекст, како што истакнал британскиот генерален конзул „големиот рабин неколку пати им се заблагодарил на властите за тоа што тие го направиле за неговото стадо“.²⁶

На крајот од својот извештај, генералниот конзул ќе заклучи дека и покрај фактот што Грците се труделе со донесување на закони да ги уредат односите во новоосвоената територија, сметал дека Солун а со тоа и грчка Македонија, било „премногу сложено место да се развива под крута примена на унифициран код“.²⁷

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

ПРИЛОЗИ

ИНФОРМАЦИЈА НА ФОРИН ОФИС ЗА ПОЛОЖБАТА НА ЕВРЕИТЕ ПО ПОЖАРОТ ВО СОЛУН

3 април 1919

Бр. 1932

Добивме известување дека делегатите на ционистичката федерација на Солун поднеле жалба во врска со третманот на еврејското население во Грција, покревајќи го прашањето за определување на специјален „статус“ на Евреите во грчката држава, како и во сите балкански држави.

Поплаките на еврејските жртви од пожарот во Солун од 1917 година делумно се поврзани со необјективноста која наводно била искажана на нивна штета од страна на грчките власти. Според тоа, би било пожелно да се даде извештај за преземените мерки од страна на грчката Влада во врска со еврејските жртви во пожарот во Солун.

И покрај фактот што еврејското, за разлика од христијанското население, може да очекува помош од странство, грчката Влада во однос на мерките што ги презема за помош, покажува апсолутна непристрасност кон различните категории на населението. Овој факт е признаен од страна на сите сојузнички власти во Солун, како и од страна на главниот рабин кој

постојано ѝ ја изразува својата благодарност на грчката Влада за загриженоста која таа ја покажувала кон неговите едноверници. Кралската Влада доделила сума од 1.500.000 драхми за да ја олесни работата од секаков вид и 4.800.000 драхми за градење нови куќи. Првата сума била рамномерно распределена помеѓу настраданите од пожарот: 55.000 Евреи, 10.000 Муслимани и 12.000 Христијани.

Comment [s1]: Лекторката да го провери правописниот термин во врска со: едноверници, со-верници и истовреници

Во изградените живеалишта од страна на грчката Влада, се вдомени 928 семејства, 568 еврејски и 360 христијански. Исто така, и општината на Солун подигна градби за 340 фамилии. Речиси сите тие се населени од страна на еврејско население. Живеалиштата изградени на сметка на грчката Влада за сместување на 1.086 грчки фамилии, сè уште се во процес на подигање.

Во однос на тврдењето дека на Евреите во Грција би требало да им се додели специјален „статус“, во согласност со/ грчкиот устав, третманот на сите религиски групи е конституиран врз иста основа во однос на политичките и граѓанските права, при што Евреите во Грција ги имаат истите права како и христијаните во однос на недвижниот имот, правото да гласаат и да бидат бирани како делегати, и општо земено, тие ги уживаат истите политички и граѓански права и обврски како и христијаните или припадниците на друга вероисповед.

Во поглед на барањата кои би можеле да бидат покренати, грчкиот амбасадор смета дека е потребно да ја извести британската Влада на Неговото Височество за горенаведените факти, кои пак ги потврдуваат толеранцијата и непристрасноста, коишто грчката Влада ги покажува кон Евреите во Кралството. Еврејските верски власти и авторитетите од еврејските заедници во Солун и други градови со задоволство уверуваат дека ставот на грчката влада навистина бил таков.

Би можел да дополнам дека со законската одредба (Г. 1916, Н. 1916), објавена во „Службен весник“ на 8 февруари 1910 година, грчката држава е обврзана во секој град каде се населени 50 или повеќе еврејски семејства, да им додели парична помош од 1.200 драхми годишно за религиозните цели на еврејската општина.

Најтсбриџ, 25, С.В.1

26 март 1919

Главен Државен секретар

на неговото Височество

Министерство за надворешни работи,

Лондон

PRO FO 608/44 R 6335

2

**ТЕЛЕГРАМА ОД ГЕНЕРАЛНИОТ КОНЗУЛАТ НА ВЕЛИКА БРИТАНИЈА ВО СОЛУН
ДО ГЛАВНИОТ СЕКРЕТАР НА НЕГОВОТО ВИСОЧЕСТВО ВО МИНИСТЕРСТВОТО
ЗА НАДВОРЕШНИ РАБОТИ**

Генерален конзулат на Британија,

Солун

29 април 1919

Господине,

Имам чест да Ве известам дека ја примивме Вашата телеграма бр. 8 од 3-ти овој месец, која што се однесува на испратените копии од разговорот со грчкиот амбасадор во Лондон во врска со прашањето за третманот на Евреите во Грција. Оваа телеграма пристигна во Солун по заминувањето на г-динот Вратислав, и, за жал неговите драгоцените забелешки во моментов не се достапни..

Прашањето за специјален статус за Евреите во Грција, без сомнение е едно од најгорливите, како и секаде онаму каде што има поголеми еврејски заедници во земјава, но особено во Солун, каде Евреите претставуваат многу голем процент од вкупното население (без сомнение, една половина од месното цивилно население). Иако барањата на еврејското население, коешто очекувано е помалубројно во споредба со околното грчко население во останатите еврејски заедници, можеби нема да бидат слушнати, без сомнение тие, како и останатите Евреи во овој град, се чувствуваат доволно моќни по однос на тоа прашање.. На Конгресот одржан минатиот март со голем ентузијазам беше усвоена резолуција во која, одделно од ционистичките барања, се бара локална автономија не само во Грција туку и секаде онаму каде егзистираат побројни еврејски општини.

Пред почетокот на Балканските војни коишто започнаа во 1912 година, населението на Солун броело околу 160.000 души, од кои приближно 80.000 биле Евреи, 30.000 Грци, 20.000

Турци, 14.000 „Донме“ (Евреи кои го примиле исламот во XVII век) и 16.000 Бугари, Ерменци, Албанци и Куцо-Власи, Роми и странци. Еврејската општина била во просперитетна состојба и главниот рабин уживал привилегирана официјална позиција, потврдена со империјалниот ферман. Евреите не биле први само по бројност, туку и во трговијата, во индустријата и во образованието. Тие имале 35 синагоги, 8 училишта со 12.000 ученици и во целина земено, тие го имале приматот во јавниот живот на градот, чиј голем просперитет, како пристаниште на централна и западна европска Турција, во најголем дел се должело на многубројните активности на Евреите. Благодарение на големата толеранција, која што им беше укажана од турската влада на различните „милети“ (религиозни „националности“) во рамките на Империјата, Евреите, како и отоманските Грци во суштина се раководеа во согласност со нивните обичаи и традиција, како резултат на што, последните останаа интегрирана целина во која што беше вклучен и јудео-шпанскиот јазик којшто тие со себе го донесоа од Шпанија во XV и XVI век и тие останаа надвор од било каква можност за асимилација. Со крајот на на османлискиот режим на толеранција и бавното, но стриктно воведување на грчките закони (кои без сомнение се погодни за Грците и за старите Грци, каде населението практично е хомогено, но се многу непогодни за Евреите и за Македонија, каде Евреите, Турците, Бугарите и Власите, наклонети кон Романија, бројно ги надминуваат Грците), придонесоа нештата да се променат во неповолна смисла за Евреите. Солун лишен од својата природна внатрешност многу брзо го губи своето влијание како трговско пристаниште и многу од Евреите се подготвуваа да емигрираат кога со почетокот на европската војна, особено истоварувањето на сојузничките сили внесе извесна, но краткотрајна надеж. Наспроти чисто материјалните причини, укинувањето на сите официјално признати привилегии за еврејските општини, како и на нивното право да управуваат со нивните внатрешните работи, особено по однос на прашањето за „*état civil*“ на поединецот, наметнувањето од страна на Грците, странскиот и непознат јазик на кој сите книги и регистри морале да се пишуваат, - таквите мерки заедно направија Евреите (и не само Евреите) да чезнеат за враќањето на Турците или, уште подобро, кон формирање на автономна Македонија под заштита на „Европа“ или на некоја од европските сили.

Додека Грците ја зголемија својата бројност (како резултат на миграцијата од стара Грција), а Турците ја намалија (како резултат на емиграцијата од она што остана од Турција), бројот на еврејското население остана непроменет и сè уште изнесува околу половина од целокупното цивилно население во градот. Она, од коешто Евреите се плашат најмногу, по колапсот на трговијата, е процесот на хеленизацијата, преку којшто, веќе во голем дел ги асимилирал малите еврејски општини во стара Грција, како на пример оние во Волос и во Лариса. Веројатно постепената замена на јудео-грчкиот со јудео-шпанскиот јазик нема да претставува самото по себе предмет на приговор, но еманентните личности на еврејското

население сè уште се прилично конзервативни поради што го прифаќаат забележливото ублажување на верските и националните обичаи и ставови со доза на страв и загриженост. Јас не сум компетентен да зборувам во име на Евреите во самата Грција, бидејќи никогаш не сум живеел таму, но по шест години престој во Македонија, мислам дека следните барања на солунските Евреи се оправдани, имајќи ги предвид тамошните специфични услови:

- (1) Официјално признавање на главниот главниотт рабин(и) на еврејскиот општински совет;
- (2) Официјалното признавање на еврејската општина како „граѓански фактор“;
- (3) Обновување на „Бет Дин“ (верски трибунал) којшто постоел во турско време, којшто ги регулирал прашањата на наследство, бракови, разводи и т.н.;
- (4) Право на еврејските власти да ѝ ги оставаат даноците на општината за одржување на нивните школи и институции;
- (5) Пропорционалната застапеност во Советот на градот, судовите, полицијата и жандармеријата.

Доколку вакви отстапки, како горенаведените, кон еврејската заедница биле одобрени, истите не би биле првата раса во Македонија која ќе ужива слични привилегии, дури и по воведувањето на грчката управа. Јасно ми е дека со договорот од Атина, на муслиманите им е даден специјален статус, којшто се однесува на образовните и судско-верските работи, дури и на Куцо-Власите, кои се православни и поради тоа обично и се сметаат за Грци, им се дадени одредени специјални права со Букурешкиот договор.

Доколку се каже дека Евреите поднесувајќи такви барања, буквално имаат намера да бидат признаени како „држава во држава“, нивниот одговор е дека тоа не е вистина бидејќи тие би биле предмет на законот на земјата во целина, вклучувајќи го и задолжителниот воен рок, учењето на грчкиот јазик во нивните училишта и општо земено, со што ќе се докажат како добри граѓани на државата кон која тие ѝ припаѓаат како никогаш порано, како и кон градот каде што тие се населени со векови.

Во Меморандумот на грчкиот амбасадор се истакнува и големината на претпоставеното незадоволство на солунските Евреи и нивното тврдење за пристрасноста со која грчките власти постапуваат со жртвите од страшниот пожар од август 1917 година. Јас најверојатно би можел да кажам дека, и покрај тоа што бев во Солун во тоа време и притоа не го напуштав градот, јас никогаш не слушнав тие да сугерираат некакво незадоволство или пак дека имало некаква неправда кон нив, било во печатот или во разговор со локалните Евреи..

Сигурно дека грчките власти повеќе се загрижени за грчките страдалници во однос на нивните потреби од домови, но грчкиот амбасадор истакна дека Евреите може да очекуваат и дека всушност и добиваат великодушна помош од нивните богати едновверници од другите држави, додека пак потребите на локалните Грци не предизвикуваат таков меѓународен интерес. Факт е дека главниот рабин неколку пати им се заблагодарил на властите за она што тие го направиле за неговото паство.

И на крајот, во однос на комуникацијата со грчкиот амбасадор треба да се подвлече фактот дека законот е еден за сите оние коишто живеат во Солун и којшто е причина за поплаките на Евреите, бидејќи тој е создаден за грчките христијани и за Грција, независно дали тие се Евреи, и за Солун (и во таа смисла и за грчка Македонија, исто така), но политички Грција е премногу комплексно место за да може да се живее под вакви ригидни норми на унифициран код.

Со почит,

В.Л.Ц. Најт

Генерален конзул

PRO FO 608/44 R 10408